

ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

**Козинець О.Г.,
к.і.н., викладач кафедри
історії та теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
ЧДПСТП**

Минуло більше десятиріччя, як на політичній карті світу з'явилась нова держава – Україна. Протягом цього часу відбувався постійний пошук найбільш сприятливої форми державного правління. Сьогодні ми знову опинилися перед вибором, оскільки тривалий час йдуть розмови про необхідність політичної реформи, яка назріла в державі.

Людством протягом тривалого існування держави були винайдені і випробувані різні форми правління, перш за все, - це монархії та республіки. Але в сучасному світі, з домінуючою ідеєю республіканізму, постає інша проблема, яку і намагаються вирішити в даний час в Україні. Якою бути республіці? Парламентською, президентською, парламентсько-президентською чи президентсько-парламентською? Різновид республіки безпосередньо визначається перерозподілом владних повноважень між представниками вищих органів влади у державі.

Центральне місце в системі вищих органів державної влади належить главі держави. Буде ця влада реальною чи формальною безпосередньо залежить від виду республіки. За таких умов постає питання, який шлях обрати Україні? Яка форма правління для нашої держави є найбільш оптимальною і чи потрібна їй політична реформа?

Отже, форма державного правління є однією з суттєвих характеристик форми держави і залежить від способу організації верховної влади в державі, у першу чергу від того, що заведено визнавати її формальним джерелом, яким є порядок утворення й оновлення органів державної влади

(вибори чи престолонаслідування), принципи взаємодії органів влади між собою та з населенням. Джерелом влади може бути визнана воля однієї людини, воля усього народу або ж воля певної панівної соціальної верстви – олігархії. Зараз розрізняють монархічну та республіканську форми державного правління.

Монархія – форма правління, за якої верховна влада в державі цілком або частково здійснюється однією особою, що належить до правлячої династії. Монарх володарює одноосібно, зокрема, вважається, що влада йому не надається людьми, він володарює внаслідок самого свого походження або ж наділений владою від Бога. Тому влада монарха є спадковою і довічною.

Монархія була найбільш розповсюдженою формою правління у Стародавньому світі, переважаючою у Середні віки (ранньофеодальна, станово-представницька, абсолютна монархія). Абсолютизм як форму державного правління феодального типу вдалося подолати під час буржуазних революцій, внаслідок яких вдалося істотно обмежити монархію. І лише у Новий час їй на зміну упевнено приходить республіканська форма правління.

У сучасному світі існують конституційні (парламентарні) монархії (Бельгія, Великобританія, Данія, Норвегія, Швеція, Японія та ін.), теократичні, тобто такі, де світська влада зосереджена в руках духовенства (Ватикан, Саудівська Аравія), виборні (Федерація Малайзії, Бутан).

У багатьох країнах після другої світової війни відбулося скасування монархічної форми правління, перетворення її на республіканську. Це були і насильницькі повалення (Румунія, Болгарія), і реформаторські скасування монархії внаслідок всенародних референдумів (Італія, Греція). Разом з тим у другій половині ХХ ст. спостерігалось й певне зростання інтересу до монархічної ідеї. Короновану особу сприймали як своєрідну державно-правову інституцію, яка має співіснувати з іншими, зокрема представницькими установами, бути символом, уособленням нації, державної влади.

Монархічній формі правління протистоїть республіканська, яка почала

завойовувати свої позиції, як вже зазначалося, з початком Нового часу у період буржуазних революцій. Першою такою республікою стали Сполучені Штати Америки.

Взагалі, вважається, що ідея республіканізму зародилася ще в античності, де вперше в історії було втілено такі принципи заміщення посад, які зараз асоціюються з республіканською формою правління. Це – принцип виборності, колегіальності, короткостроковості.

Республіканською є така форма правління, в якій глава держави й усі органи влади є виборними й змінюваними, а виконавча влада є похідною від представницького органу або виборців, її органи обираються на певний строк усім населенням або формуються загальнонаціональною представницькою установою, а громадяни повною мірою володіють відповідними правами й свободами, мають можливість впливати на владу та її рішення.

Республіканська форма правління передбачає визнання народу носієм верховної влади, сувереном, який делегує її своїм представникам на визначений термін. У наш час найбільш поширеною формою державного правління є форма, що заснована на принципах республіканізму. У сучасному ж світі розрізняють дві основні форми республіки – президентську і парламентську.

Суттєвою ознакою президентської республіки є значна роль президента в системі органів державного управління. Президент республіки має широке коло повноважень, він одночасно є главою держави і главою уряду, посада прем'єр-міністра при цьому, як правило, відсутня. Уряд у таких республіках формується позапарламентським шляхом – через призначення його членів президентом незалежно від партійного складу парламенту; міністри зобов'язані проводити політику, яка визначена президентом, і несуть відповідальність за її виконання в першу чергу перед ним. Президент республіки існує поряд з парламентом, самостійно формує президентську владу.

Такі статус і роль президента зумовлені тим, що глава держави в президентській республіці обирається незалежно, окремо від парламенту на

прямих і загальних виборах, або особливою колегією виборщиків, яких обирає населення.

Можливість зосередити широкі повноваження в окремих структурах виконавчої влади надає їй оперативності, дійовості й гнучкості за змінюваних умов. Понад те, президент, як правило, має право відкладального вето на закони, які приймає парламент.

Характерною ознакою президентської республіки є чіткий поділ державної влади, за яким окремі її органи мають визначене коло повноважень і значну самостійність один щодо одного. Так само як парламент не в змозі оголосити вотум недовіри уряду, президент не має права достроково розпустити парламент.

У схарактеризованому вигляді президентська республіка як форма державного правління існує в Сполучених Штатах Америки, Франції, у більшості країн Латинської Америки.

Іншою формою республіки є парламентська, характерною ознакою якої є формування уряду на парламентських засадах, коли він складається з представників однієї або кількох партій, які мають більшість у парламенті. Такий уряд є відповідальним перед парламентом і може бути відправлений ним у відставку. Парламент тут не тільки творить закони і приймає бюджет, а й спрямовує та контролює діяльність уряду.

Формування уряду на парламентських засадах полягає в тому, що персональний склад виконавчої влади певною мірою відображує партійну структуру парламенту – до уряду входять представники партії або партій парламентської більшості, які здійснюють волю своєї фракції. Вотум недовіри уряду з боку парламенту спричиняє або відставку уряду, або розпуск парламенту й проведення дострокових виборів. При цьому урядова та парламентська кризи в парламентській республіці можливі й у випадку парламентської рівноваги.

Спираючись на парламентську більшість, уряд у парламентській республіці

здатен справляти значний зворотній вплив на законодавчий орган, на управління справами в країні, а його глава (прем'єр-міністр, канцлер) часто постає як перша керівна особа в державі.

У парламентській республіці, як, наприклад, у Німеччині, Італії, Австрії, президент є главою держави, і вважається гарантом державної єдності й незалежності. Проте фактичні його прерогативи тут є обмеженими й зводяться до суто представницьких: він може репрезентувати країну у міжнародних відносинах, звертатися з посланнями до народу, закріплювати своїм підписом закони, користуватися правом відкладального вето, призначати прем'єр-міністра і за його поданням формувати уряд. При цьому вищим органом виконавчої влади залишається кабінет міністрів.

За сучасних умов "чисті" форми президентських та парламентських республік зустрічаються рідко. Здебільшого виникають численні модифікації та перехідні форми республіканського правління у вигляді напівпрезидентських та напівпарламентських. Є два варіанти виникнення змішаної форми державного правління. Перший характерний для країн Латинської Америки, де конституціями передбачена відповідальність міністрів перед парламентом, але питання про відставку уряду вирішує або президент, або вона є обов'язковою у зв'язку з вотумом недовіри, висловленим парламентом. Але в той же час вотум недовіри не загрожує президенту. Другий варіант змішаної форми правління був запроваджений Конституцією Франції 1958 р. і з часом поширився з певними змінами у світі (Греція, Португалія, Мадагаскар, Алжир, колишні республіки Радянського Союзу, у тому числі й Україна). Тут фактичним керівником уряду є президент, що наближає цю форму до президентської республіки, але також є конституційна посада прем'єр-міністра. Разом з тим, що прем'єр-міністра та членів уряду призначає президент, уряд несе відповідальність перед парламентом. Так, в Україні парламент може виразити недовіру уряду, але рішення про його відставку приймає президент, який у свою чергу може не погодитись з парламентом.

Отже, на відміну від “чистих” форм державного правління, змішані форми, зокрема, запропоновані Францією, виявилися не тільки життєздатними, але й такими, що мають переваги та позитивні риси: вони забезпечують стабільність уряду, яка не є властивою для парламентських республік. Однак, є й недоліки, оскільки за такої форми правління порушуються принципи розподілу влад та стримок і противаг. Але в той же час не можна сказати яка з форм правління є найкращою, її потрібно обирати враховуючи специфічні особливості кожної країни, її традиції, історичний досвід. Можливо, спираючись на досвід інших країн, відшукати власний шлях розвитку...

ЛІТЕРАТУРА

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2004. – 672 с.
2. История государства и права зарубежных стран / Под ред. Н.А.Крашенинниковой, О.А.Жидкова. – М.,1998. – Т.2. – 712 с.
3. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – К.,1996. – 240 с.
4. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / Под ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996. – Т.2. – 520 с.
5. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государственоведения. – М.,1997. – 352 с.